

# מצפון תיפתח הטובה

כי הבייגל של מונטריאול טעים יותר מן  
הבייגל של מנהטן?

אלא שהצדק עם היהודים הקנדים:  
הנטייה להתעלם מייחודם ולכרוך אותם  
בצרור אחד עם יהדות ארצות-הברית אינה  
הוגנת. למען האמת, בין שתי התפוצות  
שוררים כמה הבדלים משמעותיים, כפי  
שיזדרזו להדגיש גם החוקרים העוסקים  
במה שמכונה כיום "לימודי יהדות קנדה".  
לדברי איירה רובינסון, מרצה ליהדות  
במחלקה לחקר הדתות באוניברסיטת  
קונקורדיה שבמונטריאול, הופעתה של  
הדיסציפלינה האקדמית החדשה משקפת  
את הדימוי העצמי ההולך ומתגבש בקרב  
יהודי קנדה, הסבורים כי "קהילתם היא  
תופעה משמעותית הראויה למחקר", וכי  
אין היא רק מייבאת תכנים תרבותיים  
יהודיים ממקומות אחרים – אלא גם  
מייצרת אותם בעצמה.

מבט חטוף בהיסטוריה של שתי  
הקהילות היהודיות הגדולות בצפון  
אמריקה עשוי לזרות אור על הנסיבות  
שבהן נפרדו דרכיהן. במאמר שפרסם בשנת  
2001, תחת הכותרת "החווייה היהודית  
הקנדית: הופעתה של אישיות מובחנת",  
מציע ההיסטוריון ג'רלד טולצ'ינסקי  
הסבר מאלף. לדבריו, בשעה שיהדות  
ארצות-הברית עוצבה במידה רבה בדמותם  
ובהשראתם של היהודים שהיגרו מגרמניה  
בשנות הארבעים והחמישים של המאה

Rekindling the Torch:  
The Story of Canadian Zionism

by David J. Azrieli

Key Porter Books, 2008

272 עמודים

ביקורת: מרלה ברוורמן

**כ**פי שידוע היטב כל מי שטייל אי-  
פעם מחוץ לגבולות מדינתו, בחו"ל  
אנו נוטים יותר להבליט את השתייכותנו  
הלאומית. הקנדים אינם יוצאי דופן  
בהקשר זה. אם כדי לבטא גאווה תרבותית  
ואם כדי להקדים תרופה למכה – שמא  
יבלבל אותם מישוה עם שכניהם מדרום –  
אזרחיה הגאים של הארץ המכנה עצמה  
"הצפון האמיתי" נחושים בדעתם להדגיש  
את זהותם הנפרדת. קשה להאשים אותם:  
לעתים קרובות מדי נתפסת קנדה בעיני  
אחרים כשלוחה של ארצות-הברית ותו  
לא. הוא הדין גם בתפוצה היהודית של  
קנדה: הכינוי "יהדות צפון אמריקה",  
למשל, הוא בדרך כלל שם נרדף ל"יהדות  
ארצות-הברית". מה מייחד את יהודי  
קנדה מן הרוב העצום של בני דתם החיים  
באותה יבשת, ישאלו רוב הישראלים  
(והאמריקנים), מלבד הדרך המשונה שבה  
הם הוגים את המילה about, והתעקשותם

לחוש ולו שמץ של אי-נוחות. יהודי קנדה יכולים גם לשאת ללא בושה את עיניהם אל ישראל ולראות בה מקור להזדהות ולגאווה. ואמנם, בתי הספר היהודיים בקנדה מקפידים לערוך לתלמידיהם היכרות עם ספרות הילדים הישראלית כדי לחזק את זיקתם לאחיהם מעבר לים. קורסים העוסקים בתרבות ובחברה הישראלית הם חלק אינטגרלי מתכנית הלימודים הבסיסית בבתי הספר התיכוניים היהודיים, ובתי הכנסת בעריה הגדולות של קנדה – טורונטו, מונטריאול, ונקובר ואוטווה – משמשים גם מרכזי התגייסות קהילתית למען המדינה היהודית.

ראוי אפוא להעניק ליהדות קנדה את תשומת הלב ואת הכבוד הראויים לה – וזאת בדיוק עושה הזים דוד עזריאלי בחיבורו המרתק 'להדליק מחדש את הפלייד': סיפורה של הציונות הקנדית. אין ספק כי מדובר בנושא קרוב ללבו. עזריאלי, שנולד בפולין ב־1922, עלה ארצה בגיל עשרים, במהלך מלחמת העולם השנייה. בשנת 1944 החל ללמוד ארכיטקטורה בטכניון בחיפה, אולם מלחמת העצמאות טרפה את הקלפים ועזריאלי הצטרף לחיל האוויר. מאז שנות החמישים הוא מתגורר בקנדה, אבל משקיע ללא לאות בישראל, שבה הקים מרכזים מסחריים רבים. מספרו של עזריאלי אפשר ללמוד כי המעורבות האינטנסיבית הזו היא חלק מסיפור רחב יותר – סיפורם של היהודים הקנדים אשר מילאו תפקיד חשוב בכינונה של מדינת ישראל, בפיתוחה ובצמיחתה, למן ימיה הראשונים ועד העת הנוכחית.

**ה**ציונות הקנדית נחנכה רשמית בשנת 1899; שנתיים בלבד אחרי האירוע המכונן של קונגרס בזל נוסדה

התשע־עשרה – קבוצה שהושפעה עמוקות מן הנאורות האירופית ומרעיונותיה של תנועת הרפורמה – שורשיה של יהדות קנדה נעוצים דווקא במהגרים מן הקהילות השמרניות יותר של ספרד, פורטוגל וליטא. סטיבן ספייזמן, שחקר את ההיסטוריה של יהודי טורונטו, ציין שעד תחילת המאה העשרים לא סבלה קהילת העיר ממתרחקות חריפה במיוחד בין אגפיה המסורתיים והליברליים – דברים שהיו נחשבים מופרכים לחלוטין אילו נאמרו על ציבור יהודי אמריקני באותה תקופה.

אולם בכך לא מסתכם ההבדל בין התפוצות השכנות. יהדות קנדה אמנם קטנה בהרבה מיהדות ארצות-הברית, אך היא הולכת וגדלה – בניגוד מובהק למגמה הדמוגרפית הטיפוסית לקהילות מערביות אחרות. ממדי תופעת נישואי התערובת בקנדה צנועים יחסית – נתון הקשור בוודאי למחויבות הדתית המאפיינת חלק ניכר מן היהדות המקומית. מחויבות זו נובעת, בין היתר, מן העובדה שקנדה, בניגוד לארצות-הברית, אינה מנהיגה הפרדה בין דת למדינה. הואיל וממשלות החבלים השונים בקנדה רשאיות לתמוך בבתי ספר דתיים – ואכן עושות זאת – היהודים אינם מתקשים לספק לילדיהם חינוך מסורתי איכותי, הנוטע בהם תחושת זהות מבוססת היטב.

גם הסנטימנטים הציוניים שמפגינים היהודים הקנדים איננים יותר מאלה שמביעים אחיהם האמריקנים. ככלל, אין הם חוששים פן יואשמו בנאמנות כפולה; החלקים דוברי האנגלית של קנדה לא אימצו מעולם אתוס ציבורי השולל זהויות אחרות. אדרבה, "הפסיפס התרבותי" הקנדי מאפשר לאזרחיה היהודים של הארץ לבטא רגשי סולידריות אתנית בלי

עזריאלי מקדיש תשומת לב מיוחדת לציונים הקנדים שחירפו את נפשם במאבק הצבאי על עצמאות ישראל. הוא מספק את הרשימה המקיפה והמוסמכת ביותר עד כה של אזרחים קנדים ששירתו ב'הגנה' ובצה"ל במהלך אותה מערכה גורלית – כ-250 מתנדבים, רבים מהם לא־יהודים. אחד הבולטים שבהם היה ג'ון מק'אלרוי, בוגר חיל האוויר המלכותי הקנדי, שנחשב לאלוף ההפלות של חיל האוויר הישראלי עול הימים. מתנדב לא־יהודי אחר מקנדה, ג'ורג' ברלינג, דחה את פנייתו של חיל האוויר המצרי – שהציע לו שכר דמיוני לאותם ימים, 2,000 דולר בחודש – והחליט לשרת ללא תמורה בצד הישראלי. מצויד ברקורד של הטייס הקנדי המצטיין ביותר במלחמת העולם השנייה, ברלינג היה בוודאי עושה חיל בשורות הצבא הישראלי, אך למרבה הצער מצא את מותו בתאונת טיס עוד לפני שהיה סיפק בידו להגיע ארצה.

גיבור קנדי נוסף, שהקורא הישראלי צריך להכיר, הוא בן דונקלמן, נצר לאחת המשפחות היהודיות העשירות בטורונטו. דונקלמן, שנלחם במלחמת העולם השנייה בשורות הצבא הקנדי והשתתף בפלישה לנורמנדי, שכנע רבים מחבריו לנסק להתנדב להגן על היישוב העברי ב־1948. הוא עצמו נכנס ארצה בדרכון מזויף זמן קצר לפני הכרזת העצמאות, והשתתף במבצע הראל ובמבצע יבוסי לפני שמונה בידי דוד בן־גוריון למפקד חטיבה 7 במקומו של שלמה שמיר. החטיבה, שבה שירתו מתנדבים אמריקנים וקנדים, ספגה אבידות כבדות בלחימה בלטרון, אך דונקלמן ארגן אותה מחדש ופיקד עליה בהצלחה. הוא הוכיח את איכויותיו המוסריות במבצע דקל, כשסירב לציית לפקודת מפקד חזית

הפדרציה של האגודות הציוניות בקנדה. במפנה המאה, מציין עזריאלי, "התקנאו אפילו הציונים האמריקנים בציונות הקנדית, בזכות האידאולוגיה שלה ותשתיתה הארגונית". התנועה הציונית בקנדה, הוא מסביר, חשה בנוח הן תחת חסותה של האימפריה הבריטית והן תחת דגל המאבק למען עצמאות יהודית לאומית. שתי הזהויות דרו, כך נראה, בכפיפה אחת מבלי לעורר קונפליקט. דוגמה בולטת מספקים ליליאן פריימן, ראש ארגון הדסה בקנדה, ובעלה, אהרן (ארצ'בלד) פריימן, נשיא ההסתדרות הציונית של קנדה. האקטיביזם הציוני הנלהב של בני הזוג לא מנע מהם להירתם למען מטרות ציבוריות אחרות ולזכות בהערכה על פועלם האזרחי. ולראיה: בשנת 1934 קיבלה ליליאן את עיטור מסדר האימפריה הבריטית מידי המלך ג'ורג' החמישי כאות הוקרה על פעילותה ההתנדבותית הנמרצת.

קשה להפריז בהערכת תרומתם של הציונים הקנדים, יהודים ולא־יהודים כאחד, למדינה היהודית. המאמצים שנקטו בתחומי הפילנתרופיה, השתדלנות והדיפלומטיה בוודאי היו לעזר רב למפעל הציוני. לסטר פירסון, לימים ראש ממשלת קנדה, היה מעורב בהקמת אונסקו"פ – הוועדה המיוחדת של האו"ם לענייני ארץ ישראל, שהמליצה על סיום המנדט ועל תכנית החלוקה. פירסון, על פי עדותו שלו, האמין ששואת יהודי אירופה מחייבת הקמת מדינה "שבה יהיה העם היהודי משוחרר לתמיד מן המגבלות ומן החששות שנכפו עליו בשל מעמדו כמיעוט". בשנת 1957 זכה פירסון בפרס נובל לשלום; האתר הרשמי של ועדת הפרס מציין כי הוא "הניח את היסודות להקמתה של מדינת ישראל".

הצפון לגרש את האוכלוסייה האזרחית של ערביי נצרת – הנחיה שעמדה בסתירה גמורה למסמך הכניעה שבו התחייב צה"ל שלא לפגוע בעיר או בתושביה. בן-גוריון עצמו צידד בעמדתו של דונקלמן ומיאן להענישו על כך. "גשר בן", הסמוך לגבול עם לבנון, קרוי על שמו ומנציח את חלקו במערכות ישראל.

חלק מן העזרה שהגישו הציונים הקנדים למדינה היהודית הצעירה נשאה אופי דיסקרטי יותר. אניות המשא שתרמו יהודי קנדה כדי לסייע לעלייה ב' שימשו לימים את חיל הים הישראלי, לצד ספינת נוסעים שנרכשה בידי סמואל זקס מטורונטו ושינתה את ייעודה. עזריאלי מזכיר כבדרך אגב גם דמויות ידועות פחות במאבקה של ישראל לעצמאות, כמו דייוויד האריס מוויניפג. האריס היה חלק מקבוצה חשאית שהוקמה בידי ראש הממשלה לעתיד דוד בן-גוריון לצורך רכישת נשק בצפון אמריקה. הוא ניהל את עסקאות הרכש מתוך מעדנייה ידועה בבעלות יהודית במונטריאול – Bens Delicatessen – שם ערך משא ומתן עם ספקים בעזרת מילות קוד שנלקחו מתפריט המסעדה. סיפורים אלה ואחרים, שאותם מגולל עזריאלי בכישרון, משרטטים דיוקן קבוצתי של קהילה שלא חסכה במאמצים כדי להבטיח את הישרדותה של המדינה החדשה – אף שלפרקים נאלצה לשלם על כך מחיר לא מבוטל.

**מ**־1948 ועד פרוץ מלחמת ששת הימים ב־1967 התגבש המרכיב הציוני בזהותה של הקהילה היהודית בקנדה. הציונים הקנדים לא הסתפקו בהבעת תמיכה מורלית "מרחוק", אלא העמיקו את מעורבותם בענייני המדינה

היהודית והידקו את הקשרים החברתיים, התרבותיים והכלכליים עמה. מקום מרכזי במערכת יחסים משגשגת זו שמור למשפחת ברונפמן. סמואל ברונפמן, שהקים את אימפריית המשקאות 'סיגרס' וכך עשה את הונו, ניצב בחזית גיוס הכספים למען ישראל במשך יותר משלושה עשורים, עד פטירתו בשנת 1971. בנו צ'רלס ממשיך את דרכו, והמשפחה נחשבת לאחת התורמות הגדולות והעקביות למוסדות צדקה ולמטרות יהודיות. הפרויקט הידוע ביותר שבו מעורבים הברונפמנים הוא תכנית 'תגלית', שבמסגרתה הגיעו עד היום יותר ממאתיים אלף צעירים יהודים לביקור ראשון בישראל. המדינה היהודית הפיקה תועלת רבה גם מן הכישרון העסקי של הברונפמנים: עזריאלי מזכיר, בין היתר, את מעורבותם בהקמת רשת המרכולים 'שופרסל' ואת התפקיד שמילאו ביצירת "כוח המשימה" (Task Force), קבוצה של אנשי ממון ותעשיינים יהודים בכירים שקיבלו על עצמם לסייע בשיווק סחורות ישראליות בחו"ל.

עזריאלי מזכיר יזמים קנדים בולטים נוספים כמו מורי קופלר, מייסד הרשת הקנדית Shoppers Drug Market, ובנו ליאון, שעלה ארצה בסוף שנות השבעים. השניים הקימו ב־1978 את רשת בתי המרקחת הארצית 'סופר־פארם', הנחשבת עד היום למובילה בתחומה. ג'ורג' קוהון, הזכין של מקדונלד'ס בקנדה וברוסיה, שכנע בנקים קנדיים כי אחזקת איגרות חוב ישראליות כחלק מבסיס ההון שלהם היא צעד בטוח. וכמובן, אי־אפשר שלא להזכיר את עזריאלי עצמו: כפי שמציין ההיסטוריון הקנדי גיל טרוי בהקדמה לספר, עזריאלי הוא אבי הביטוי השגור "קניון", שאותו טבע כאשר חנך ב־1985

"קערת הסלט" של קנדה מתייחסת בחיוב לזיקות אתניות מודגשות. בספר מהפכת הזכויות (*The Rights Revolution*), שראה אור בשנת 2000, מציין מייקל איגנטייף, שהיה עד לאחרונה מנהיג המפלגה הליברלית וראש האופוזיציה, כי קנדה שנייה רק לנוו זילנד בכל האמור בהכרה בזכות לשונות תרבותיות. אלא שהגבול בין הבעת גאווה אתנית ובין תוקפנות כלפי קבוצות אחרות עלול להיות מטושטש למדי. למרבה הצער, המיעוט המוסלמי בקנדה, המונה כחצי מיליון איש, מצל לא פעם את סובלנותה המופלגת של המדינה כדי לנהל מערכה מכוערת של הסתה אנטי־ישראלית, המאיימת להאפיל על העמדה הרשמית של הממשלה.

ובכל זאת, ספרו של עזריאלי מותיר מקום לאופטימיות: הרי הציונים הקנדים הוכיחו שוב ושוב את נחישותם ואת מחויבותם העמוקה לעמם ולציונות. אפשר רק לקוות שגם כיום, כמו בעבר, יעמדו יהודי קנדה בפרץ ויגנו על זכותם לבטא ללא חשש את הסולידריות שלהם עם ישראל. המדינה היהודית צריכה לא רק לייחל להצלחתם, אלא גם להגיש להם יד מסייעת; ככלות הכול, כפי שמראה עזריאלי, היא חבה להם לא מעט.

מרלה ברורמן היא עורכת בכירה בתכלת.

את מתחם הקניות הגדול 'איילון' שברמת גן; כיום הוא חולש על אימפריית עסקים המשתרעת לאורכה ולרוחבה של הארץ.

**ל**מרבה הצער, האתגר הגדול ביותר הניצב כיום לפני הציונים הקנדים שוכן בתוך גבולות ארצם. התרבות הקנדית אמנם סולדת מסכסוכים, אולם בשנים האחרונות נבטו באדמתה זרעי השנאה לישראל ולעם היהודי. קריאות לחרם נגד המדינה הציונית נשמעות תכופות בקמפוסים ובקרב ארגוני עובדים, ובשנה שעברה אירחו תריסר אוניברסיטאות קנדיות, ובראשן יורק בטורונטו וקונקורדיה במונטריאול, את אירועי "שבוע האפרטהייד הישראלי". אי־אפשר שלא לתמוה על הפער העצום בין עמדתו הפרו־ישראלית האיתנה של ראש הממשלה הנוכחי סטיבן הרפר – בעל בריתה הנחרץ ביותר של המדינה היהודית בזירה הבינלאומית – ובין המגמות המסתמנות בקרב חלקים מסוימים בחברה הקנדית.

במאמר שפרסם לאחרונה בכתב העת *Tablet* טוען גיל טרוי ששורשיה של אנומליה זו טמונים במאפייניה הייחודיים של החברה הקנדית, ובראש ובראשונה באידיאל "הפסיפס התרבותי" שלה. בשונה מ"כור ההיתוך" האמריקני, המעודד קבוצות בעלות מסורות וזהויות נבדלות להתערות זו בזו ולהפוך לציבור הומוגני,